

Κατοχή κι Εμφύλιος στην Εορδαία 1941 -1949

Θανάσης Καλλιανιώτης

Οποιαδήποτε «επιστημονική» ανακοίνωση με θέμα την Κατοχή και τον Εμφύλιο σε μία μικρή περιοχή όπως η Εορδαία, «επιστημονική» εννοώ όποια θεραπεύει την επιστήμη της Ιστορίας, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Είναι εποχή γεμάτη στερήσεις, διώξεις, εξορίες, υπερορίες, καταστροφές οικιών, βασανιστήρια και θανάτους, αυτόπτες μάρτυρες της οποίας ζουν ακόμη και σήμερα. Οι δε αντιμαχόμενοι, πατριώτες ή εθνικιστές από το ένα μέρος, κομμουνιστές ή διεθνιστές από το άλλο, έχουν σήμερα με την πρόοδο της επικοινωνίας, τους μικτούς γάμους και τα κοινά συμφέροντα συμφιλιωθεί, μάλλον όχι όμως ολοκληρωτικά.

Σε μία προσεχή σύγκρουση οι αντίπαλοι ίσως αντλήσουν κατευθύνσεις όσο και διδάγματα από τον προηγηθέντα Εμφύλιο οπότε η παρούσα ανάλυση πιθανόν θα χρησιμεύσει για να μην απολεσθούν κι άλλοι καλοί Έλληνες. Γιατί τότε, αν εξαιρεθούν οι καιροσκόποι και οι κεφαλές που γνώριζαν, οι πολλοί δεν ήξεραν προς τα που βάδιζαν. Τον πόλεμο των άλλων τον πλήρωσαν επί Κατοχής οι άμαχοι, οι οποίοι εγγίζουν το 40% των θυμάτων στο νομό Κοζάνης. Κύριοι εκτελεστές οι Γερμανοί με 782 φόνους. Ακολουθούν ο ΕΛΑΣ/ΟΔΕΚ με 179, οι Εθνικιστές (ΠΑΟ/ΕΕΣ/Χωροφυλακή, Στρατός) με 35 φόνους, ενώ το ΝΟΦ σκότωσε 5 άνδρες – για τον κυρίως Εμφύλιο δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

Παλαιές και νέες κληρονομίες

Βαρύτατη μνήμη διέθεταν στην Κατοχή αρκετοί μόνιμοι κάτοικοι της Εορδαίας, Πρόσφυγες διωκόμενοι από το μαχαίρι του Τούρκου όπως Τουρκόφωνοι χριστιανοί, λόγω της συμμετοχής τους σε ανταρτικούς αγώνες στη Μικρά Ασία. Εκεί είχαν υποφέρει ξεσπιτωθεί και αποδεκατιστεί μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, γι αυτό επί Κατοχής επέλεξαν την αποφυγή μίας παρόμοιας συμφοράς αρνούμενοι να ανέβουν πάλι στα βουνά. Δεν είχαν άδικο, αφού οι Γερμανοί από νωρίς φανέρωσαν τη σκληρότητά τους με το ολοκαύτωμα του Μεσόβουνου και τις πυρπολήσεις Ποντοκώμης, Ερμακιάς και Πύργων.

Η μνήμη της Μικράς Ασίας λοιπόν ορίζεται ως η πρώτη μεταβλητή επιλογής στρατοπέδων κι αρκετοί Πρόσφυγες, μάλλον οι περισσότεροι αν χαρτογραφηθούν τα αντικομμουνιστικά χωριά, επέλεξαν να ενταχθούν στο πατριωτικό ή εθνικιστικό, στο αντιμνημονιακό στρατόπεδο θα λέγαμε με τρέχοντες όρους.

Το μικρασιατικό άλγος αναζωπύρωσε το 1941 η άφιξη στην Εορδαία συγγενών τους από την Ανατολική Μακεδονία, οι οποίοι είχαν διωχθεί από **τους Βουλγάρους**. Όταν οι αντάρτες του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, για την ακρίβεια οι πολιτικοί των ανταρτών, φανέρωσαν το παλαιό χαρτί του διεθνισμού για «**πλέρια πολιτική, οικονομική και πνευματική ισοτιμία στις εθνικές μειονότητες**», δηλαδή στους Σλαβόφωνους της περιοχής, η απειλή είχε πέσει κυριολεκτικά επάνω τους.

Πολιτικά και προσωπικά χαρτιά

Το φόβο της Βουλγαρίας επέσειαν Σλαβόφωνοι κάτοικοι που επιθυμούσαν να εκδικηθούν τους αντιπάλους τους ικανοποιώντας **προσωπικές αντιπαραθέσεις**, για την κτήση της **κοινοτικής εξουσίας** στα μικτά χωριά Σλαβοφώνων και Προσφύγων είτε ωμά για την **επιβίωση** όπως στον Άγιο Χριστόφορο που ένας Σλαβόφωνος αγρότης θέρισε το χωράφι μίας Προσφύγισσας λέγοντας πως η περιοχή οσονούπω θα περνούσε σε «ξένη κυριαρχία».

Ποιες άραγε πράξεις της εποχής ήταν απόρροια προσωπικών διαφορών ή **ατομικών συμφερόντων**, αφού όλοι φρόντιζαν να τις καλύπτουν με ιδεολογικούς μανδύες; Δύσκολη η απάντηση καθώς μάλιστα σε δύσκολες εποχές περιπλέκεται με άλλα συμφέροντα, ομαδικά, συγγενικά, του **μαχαλά**, του χωριού. Δύο παραδείγματα: στον Πελαργό είχαμε δύο γλωσσικές κοινότητες, λαζόφωνοι και τουρκόφωνοι. Όταν οι πρώτοι επέλεξαν τον ορεινό ΕΛΑΣ για να πολεμήσουν τους Γερμανούς, οι δεύτεροι παρέμειναν στον κάμπο για να μην τους καταστρέψουν οι Γερμανοί. Στην Αναράχη οι Σλαβόφωνοι διάλεξαν το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και τον κομμουνισμό, οι ελληνόφωνοι Πρόσφυγες του ιδίου χωριού τις πατριωτικές οργανώσεις ΥΒΕ/ΕΚΑ/ΠΑΟ/ΕΕΣ και τον αντικομμουνισμό περισσότερο λόγω των συμφερόντων παρά του εθνικισμού.

Πολιτική προϊστορία και χρονικό

Έχοντας υπόψη τον ατομικισμό του Έλληνα, αγρότη και κτηνοτρόφου κατά πλειοψηφίαν τότε, χρειάζεται να ερευνήσουμε από πού και πώς εισήχθησαν στην Εορδαία οι ιδεολογίες και οι συλλογικότητες. Η Θεσσαλονίκη κυριάρχησε. Από εκεί έφθασε προπολεμικά ο διεθνισμός, αλλά εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων λύγισε επί δικτατορίας Μεταξά. Στον αντίποδα οι «πρωτοφασιστικές» οργανώσεις όπως η ΕΕΕ και η ΕΣΟ διαλύθηκαν χωρίς σπουδαία δράση. Σταθεροί κρατήθηκαν οι παλαιοί Μακεδονομάχοι, οι οποίοι εντάχθηκαν αργότερα ενεργά στο αντικομμουνιστικό στρατόπεδο.

Καλοκαίρι 1941 έφθασε η Ελευθερία, βιαστική οργάνωση μάχιμων κομμουνιστών κι εθνικιστών αξιωματικών. Το ολοκαύτωμα του Μεσόβουνου το φθινόπωρο του ιδίου έτους από τους Γερμανούς διέκοψε διαπαντός τη δραστηριότητά της.

Το ίδιο έτος εμφανίστηκε η ΥΒΕ, οργάνωση αξιωματικών, και η ΕΚΑ, το ένοπλο τμήμα της. Το 1943 μετονομάστηκε σε ΠΑΟ. Στους κόλπους των εντάχθηκαν Πρόσφυγες δεμένοι στο κράτος, τη γη, την επιβίωση. Αρχάς 1944 δημιουργήθηκε ο ΕΕΣ που λαμβάνοντας πυρομαχικά από τους Γερμανούς απετέλεσε μία χαλαρή ομοσπονδία φρουρών που δεν επέτρεπαν τους αντάρτες να ανεφοδιαστούν από αυτά, ενίοτε δε συνόδευαν τον κατακτητή στις εξορμήσεις του.

Το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, δημιούργημα του ΚΚΕ, φανερώθηκε στα τέλη του 1942 ερχόμενο από την Αθήνα. Ατεγκτο και μονολιτικό προσέλαβε Καυκάσιους Πρόσφυγες στην αρχή και Σλαβόφωνους αρκετά μετέπειτα. Πολεμούσε τους Γερμανούς χωρίς να λογαριάζει τα αντίποινα, αλλά κι όσους στέκονταν εμπόδιο στην πορεία του για την κατάκτηση της εξουσίας. Στερούμενο τροφών και βρετανικών λιρών άρχισε στο τέλος του 1943 να επιτίθεται στα πεδινά χωριά που αρνούσαν την κυριαρχία του.

Όταν αποχώρησαν οι Γερμανοί, εκδικήθηκε σκληρότατα τους αντικομμουνιστές αντιπάλους του με αθρόες εκτελέσεις, φυλακίσεις κι εξορίες.

Το ΝΟΦ ήρθε το 1945 στο κράσπεδο του Αμυνταίου. Αποτελούνταν από Σλαβομακεδόνες που έδρασαν αιματηρά αναιρώντας το συνήθη ορισμό της Λευκής Τρομοκρατίας όπου η Δεξιά εκδικείται την Αριστερά. Φόνευσαν 5 Δεξιούς/εθνικιστές/πατριώτες πριν ενταχθούν το 1946 στο ΔΣΕ.

Τον ΔΣΕ προτιμούσαν όσοι Πρόσφυγες είχαν εκτεθεί, οι Καυκάσιοι και κυρίως οι Σλαβόφωνοι. Η σκηνή της Κατοχής σχεδόν επαναλαμβανόταν. Οι ορεινοί αντάρτες διενεργούσαν επιδρομές εναντίον πεδινών χωριών προς επιμελητεία, αλλά και σε βίαιες επιστρατεύσεις εφήβων.

Ο ξένος παράγων

Απλούστερη προς παράθεση είναι η ξενική παρεμβολή. Οι **Βούλγαροι** προσπάθησαν το 1941 μέσω της γλώσσας να προσεταιριστούν την κοινότητα των Σλαβοφώνων, αλλά γρήγορα αποχώρησαν ηττημένοι: ούτε οι κατακτητές επέτρεπαν αποσχιστικές κινήσεις ούτε οι αντάρτες του βουνού ούτε φυσικά οι ίδιοι οι Σλαβόφωνοι που από αιώνες δεν είχαν άλλη ταυτότητα ψηλότερα από την ελληνική.

Οι **Γερμανοί** εκτός από τη ζωή τους ενδιαφέρονταν για την απρόσκοπτη ροή του τρένου από τη Θεσσαλονίκη ως τη Φλώρινα. Όποιος τη διέκοπτε αντιμετώπιζε την τρομερή οργή τους, την οποία και έδειξαν στο Μεσόβουνο το 1941 με τη στολή της Βέρμαχτ, στους Πύργους και την Ερμακιά το 1944 με τους ρούνους των ΣΣ. Ουσιαστικός στόχος τους δεν ήταν τα χωριά μα οι αντάρτες, αλλά τους τελευταίους πού να τους βρεις, αφού αποτραβιούνταν στα ορεινά;

Όταν το αντάρτικο πύκνωσε στα όρη της Πίνδου και ζητούσε τροφή, οι Γερμανοί για να σταματήσουν τη διαδρομή του σίτου από την πεδιάδα της Εορδαίας προς το βουνό πυρπόλησαν την Ποντοκώμη μέσω της οποίας έφευγαν δημητριακά κι ερχόταν βρετανική λίρα ως ανταμοιβή.

Επειδή όμως οι κατακτητές ήταν ευάριθμοι στην Εορδαία, έφεραν κι εγκατέστησαν στην Πτολεμαΐδα άνδρες του αντισυνταγματάρχη **Γεωργίου Πούλου**, στους οποίους προστέθηκαν και εντόπιοι εθελοντές, Πρόσφυγες στην πλειονότητά τους, για να ξεφύγουν από τη φτώχεια, να κομπάσουν ντυμένοι με την εντυπωσιακή γερμανική στολή ή για να εκδικηθούν τις βιαιότητες του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Συμμετέχοντας μαζί με τους Γερμανούς στις καταστροφές Ποντοκώμης κι Ερμακιάς και διαπράττοντας διάσπαρτους φόνους οι άνδρες του Πούλου, αποχώρησαν την άνοιξη του 1944, διωγμένοι από τον καπετάν Κολάρα, αρχηγό των οπλισμένων αντικομμουνιστών χωρικών, και τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς είτε εξαιτίας ερίδων για την τοπική εξουσία είτε επειδή ο φιλογερμανισμός του Πούλου ήταν αντίθετος με τις ιδέες τους.

Οι **Βρετανοί** σύνδεσμοι ουδεμία σχεδόν ανάμιξη είχαν στα κατοχικά γεγονότα, ιδιαίτερα στον Εμφύλιο που ξέσπασε με μανία αρχάς 1944. Κατέβηκαν διακριτικά στην πεδιάδα από το 1945 ως το 1947 και μετά παραχώρησαν τη θέση τους στους εξ αποστάσεως παρατηρητές Αμερικανούς.

Η **Γιουγκοσλαβία** υποστήριζε αρχικά το **ΝΟΦ** και μετά τους αντάρτες του ΔΣΕ. Όταν ενεπλάκη στο πεδίο η Αμερική και η Γιουγκοσλαβία αποσχίστηκε από το κομμουνιστικό στρατόπεδο, οι αντάρτες ηττήθηκαν.

Επιλογικά

Τα στρατόπεδα ένταξης επιλέχτηκαν με κριτήριο τη μνήμη, τη γεωγραφία, τη συγκυρία, το ατομικό κι ομαδικό συμφέρον, την επιβίωση. Αρχικά νικούσε ο διεθνισμός, έπειτα τελειωτικά ο πατριωτισμός. Το θέμα της ανακοίνωσης είναι συναισθηματικά φορτισμένο. Έλληνες υπό την άμεση ή έμμεση εποπτεία ξένων δυνάμεων συγκρούστηκαν σκληρά. Θύματα υπήρξαν κυρίως οι άμαχοι κι ολιγότερο οι πατριώτες/εθνικιστές.

Θα συμβεί παρομοίως στο μέλλον;